

A niechaj narodowie¹ wždy² postronni³ znają⁴, / iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają.

O cytacie

Dwuwiersz pochodzi z wierszowanego tekstu Mikołaja Reja pt. *Do tego, co czytał* (1562) zamieszczonego w obszerniejszym utworze pt. *Żwierzyniec*. Najbardziej znana jest ostatnia część *Żwierzyńca*, zatytułowana *Figliki* – są to krótkie, satyryczne, dowcipne teksty ośmieszające postawy i zachowania różnych osób (urzędników, księży, zakonników, prostych ludzi). Utwór *Do tego, co czytał* kończy *Figliki* (a także cały *Żwierzyniec*) i zawiera prośbę kierowaną do czytelnika (czyli do „tego, co czytał” *Żwierciadło*), aby – zanim zdecyduje się na krytykę – sam zajął się pisaniem.

Chociaż cytowane słowa pochodzące z utworu Mikołaja Reja są powszechnie znane i wielokrotnie przywoływane w rozmaitych sytuacjach, bywają różnie rozumiane, jeśli chodzi o szczegółową interpretację. Ogólne przesłanie jest następujące: Polacy mają swój własny język (polski) i powinni go używać. Postulat ten jest zgodny z renesansowym zainteresowaniem językami narodowymi, które wówczas coraz częściej wprowadzane były do literatury, liturgii, i dokumentów (choć dominacja łaciny nadal się utrzymywała).

Uwagę badaczy języka polskiego oraz twórczości Reja skupia słowo *gęsi* użyte w cytacie. Pozornie najbardziej oczywiste wydaje się, że poeta na zasadzie opozycji zestawiał Polaków i gęsi, stwierdzając tym samym, że Polacy nie są gęsiami (albo: nie są jak gęsi) i mówią własnym językiem. Jednak wśród językoznawców zdecydowanie przeważa interpretacja, zgodnie z którą *gęsi* jest przymiotnikiem: Polacy mają nie „gęsi język”, ale swój, polski. Idąc tym tropem, można zastanawiać się, czy „gęsi język” oznacza np. łacinę, która w czasach Reja miała status języka ludzi wykształconych. Tezę tę podają w wątpliwość językoznawcy prowadzący blog w ramach portalu Dobryślownik.pl. We wpisie *Polacy nie gęsi...O co tak naprawdę chodzi w tym słynnym zdaniu* stwierdzają: „Zwracamy uwagę, że słowo *Gęsi* napisane jest u Reja wielką literą. Ponadto po czesku *gęś* to *hus*, co prowadzi do czeskiego reformatora religijnego z XV wieku, Jana Husa. Hus był też twórcą literackiego języka czeskiego. Czeski w czasach Reja wyprzedzał polszczyznę i był tak modny, jak dziś angielski. W zdaniu Reja może zatem chodzić o to, że *Polacy nie Gęsi* = *Polacy nie Czesi*.”⁵

¹ Dzisiaj używamy formy: narody.

² Wždy – ‘jednak, przecież’.

³ Postronny – ‘obcy, cudzoziemski’

⁴ Znać – ‘uzyskać wiedzę o czymś; wiedzieć’

⁵ <http://blog.dobryślownik.pl/polacy-nie-gesi-o-co-naprawde-chodzi-w-tym-slynnym-zdaniu/> (dostęp: 20.09.2017)

Cytat w całości przywoływany bywa przy okazji rozważań o języku polskim, jako motto konkursów oraz imprez związanych z polszczyzną. Można go również napotkać w szkolnych pracowniach polonistycznych. Takie użycia potwierdzają (i wzmacniają) patetyczny wydźwięk cytatu.

O autorze i jego twórczości

Mikołaj Rej (1505-1569), jeden z najważniejszych twórców polskiego renesansu, znany jako Mikołaj Rej z Nagłowic (stamtąd wywodził się ród Rejów). Pochodził z rodziny szlacheckiej. Uczył się w Skalmierzu i Lwowie, potem przez rok w Akademii Krakowskiej. Utrwaliła się jednak opinia, że przyszły poeta nie wyniósł zbyt wiele wiedzy z okresu nauki w różnych szkołach i był prostym, niewykształconym szlachcicem. W rzeczywistości Rej, prawdopodobnie głównie dzięki samodzielny studiom, znał łacinę oraz literaturę światową, która często służyła mu za inspirację dla własnej twórczości. W latach 1525-1530 przebywał na dworze Andrzeja Tęczyńskiego, wojewody sandomierskiego, gdzie spotkał wiele znaczących i wykształconych osób, miał kontakt z językiem polskim pisanym (listy). Po śmierci ojca ożenił się i wiodł życie ziemianina, zajmując się rodzinnym majątkiem. Aktywnie uczestniczył w życiu towarzyskim oraz publicznym (jako poseł), był dworzaniem króla Zygmunta I. Bliskie były mu idee ruchu reformacyjnego – ostatecznie przeszedł na kalwinizm.

Mikołaj Rej pisał wyłącznie po polsku, choć nie był w tym odosobniony. Istotną cechą językową jego utworów jest czerpanie z codziennej szesnastowiecznej polszczyzny (JĘZYK POLSKI W OKRESIE RENESANSU), zawierają one liczne porównania, przysłowia i powiedzenia, barwne opisy, anegdoty i żarty językowe. Był doskonałym obserwatorem i komentatorem rzeczywistości.

W jego tekstach stale obecne są akcenty moralizatorskie, satyra na współczesne mu czasy i postawy ludzkie, częste są odwołania do realiów politycznych, historycznych i obyczajowych. Do najważniejszych utworów w bogatym dorobku Mikołaja Reja należą: wierszowana i oparta na dialogu *Krótką rozprawą między trzema osobami, Panem, Wójtem a Plebanem* (1543), dramaty *Żywot Józefa* (1545) oraz *Kupiec* (1549), *Postylla* (1557) – zbiór kazań i objaśnień do Ewangelii, *Wizerunek własny...* (1558), *Żwierzyniec* (1562), *Żwierciadło* (1567/1568) – częścią tego utworu jest *Żywot człowieka poczciwego*.

Nawiązania

Fraza „Polacy nie gęsi” jest bardzo często używana w celu podkreślenia dokonań Polaków (np. akcja czytelnicza pt. *Polacy nie gęsi i swoich autorów mają*), zwrócenia uwagi, że Polska nadąża za światowymi trendami w różnych dziedzinach (*Polacy nie gęsi! Swoje auto mają!*; tekst na temat polskiego importu puchu zatytułowano *Polacy nie gęsi, ale gęsi mają; Polacy nie gęsi, też swoje superfoods mają; Polacy nie gęsi, na technologii się znają; Polacy nie gęsi i swoją wirtualną rzeczywistość mają*; tytuł informacji o efektach prac polskich naukowców na jednej z wyższych uczelni: *Polacy nie gęsi, swoje kiwi mają. SGGW opracowała własne odmiany minikiwi*). Występuje również jako ironiczny komentarz do polskiej rzeczywistości (np. *Polacy nie gęsi, swoje kity mają* jako tytuł tekstu o nieudanych filmach polskich). Wplatanie fragmentu cytatu z wiersz Reja w nowy (a nawet nowoczesny) kontekst nierzadko powoduje efekt humorystyczny (zamierzony bądź nie).

Warto wiedzieć

JĘZYK POLSKI W OKRESIE RENESANSU – dzięki rozwojowi drukarstwa (na przestrzeni XVI wieku w Polsce działało kilka drukarni) upowszechniała się pisana odmiana języka polskiego, co służyło wzrostowi świadomości językowej i stabilizacji ortografii. Dzięki dużej wadze, jaką w okresie renesansu przywiązywano do tworzenia literatury w językach narodowych, powstawały utwory literackie pisane po polsku. Duże znaczenie miał ruch reformacyjny – reformatorzy Kościoła zalecali wprowadzanie języka narodowego do kazań i liturgii – pojawiła się więc potrzeba opracowania polskojęzycznych modlitewników, śpiewników, zbiorów homilii i objaśnień biblijnych. W XVI w. powstawały słowniki oraz pierwsze gramatyki języka polskiego.

Warto zapamiętać również cytat z utworu Mikołaja Reja pt. *Krótką rozprawą między trzema osobami, Panem, Wójtem a Plebanem*:

„Książd pana wini, pan księdza, a nam prostym zewsząd nędza”

Z opracowań

Język nie był dla niego (Reja – dopisek M.S.) ideą samą w sobie, służyć miał moralistyce, nauce, religii, przede wszystkim był synonimem literatury narodowej, która świadczy o kulturalnej obecności Polski i Polaków. (...) Chciał więc dla polszczyzny zdobyć jak najszersze tereny, co wyrażało się wielością spraw, które poruszał, różnorodnością gatunków, drobiazgowością w opisie świata, obserwacjami obyczajowymi, stosowaniem przysłów,

powiedzeń, używaniem języka barwnego, potocznego, dosadnego, z bogactwem synonimów i frazeologizmów (A. Kochan 2006, s. XLII):

Bibliografia

Kacprzak M. M., 2007, „*Niech kamienie woła...*” *Mikołaj Rej o roli literatury, pisarza i własnej twórczości*, w: *Mikołaj Rej. W pięćsetlecie urodzin. Studia literaturoznawcze*, pod red. J. Sokolskiego, M. Cieszyńskiego, A. Kochan, Wrocław, s. 94-107.

Kochan A., 2006, *Wstęp*, w: *M. Rej Wybór pism*, Wrocław.

Ziomek J., 1995, *Renesans*, Warszawa.

<http://blog.dobryslownik.pl/polacy-nie-gesi-o-co-naprawde-chodzi-w-tym-slynnym-zdaniu/>

(dostęp: 20.09.2017).

Małgorzata Smereczniak